

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора **Вікторової Лесі Вікторівни** про дисертацію **Мартинюк Вікторії Валеріївни** «**Педагогічні умови формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі**», представленій на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії галузі знань 01 «Освіта / педагогіка» за спеціальністю 011 – освітні, педагогічні науки

Актуальність дисертаційного дослідження та зв'язок із планами відповідних галузей науки.

Проблематика національно-патріотичного виховання студентської молоді, формування та розвиток у неї національної ідентичності, як складових еволюції картини світу та свідомості громадянина країни, особливо актуалізувалися останнім часом у зв'язку із збройною агресією РФ проти українського народу.

Аналіз фахової літератури свідчить про наявність достатньо великої кількості наукових праць, що висвітлюють різні аспекти цієї проблеми, починаючи з історичних розвідок, філософського аналізу феномену української ідентичності, завершуючи працями, спрямованими на обґрунтування педагогічних умов та засобів реалізації чинних положень національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Разом з тим, саме зараз, після уведення з 24 лютого 2022 р. в Україні правового режиму воєнного стану склалася найбільш сприятлива ситуація для посилення, а іноді й відновлення, потенціалу у сфері патріотичного виховання студентської молоді. Нині студентська молодь стає безпосереднім учасником усіх процесів, які мають принципове значення для подальшого визначення не лише своєї долі, але й країни. Від рівня сформованості національної ідентичності залежить результативність не лише їхньої професійної діяльності, а й сформованість громадянської позиції молоді особистості.

Поряд з цим проблематика формування національної ідентичності студентської молоді потребує подальших наукових розвідок у зв'язку із наявністю не вирішених повною мірою суперечностей, серед яких можна відзначити невідповідність суспільних потреб в утвердженні національної ідентичності студентської молоді та недостатнім використанням можливостей позааудиторної роботи у закладах вищої педагогічної освіти й відсутністю науково обґрунтованих педагогічних умов забезпечення цього процесу.

У контексті наведених вище положень дисертаційне дослідження, започатковане та виконане Вікторією Мартинюк: «Педагогічні умови

формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі», видається цілком актуальним та обґрунтованим.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 10 від 22.04.2018 р.), а самі дослідження були складовою плану комплексної теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в Європейському освітньому просторі» (номер державної реєстрації 0121U100408).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційна праця В. В. Мартинюк ґрунтується на комплексному дослідженні теоретичних основ формування, а також визначенні, обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі.

Поставлену мету авторка роботи досягала шляхом вирішення чітко визначених наукових завдань із використанням групи сучасних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Зокрема, для обґрунтування теоретичних основ дослідження та визначення сутності означених наукових понять, виявлення змісту та специфіки формування національної ідентичності, побудови моделі її формування використані методи теоретичних досліджень. Емпіричні методи адекватно застосовані у діагностичного, констатувального та формувального етапах дослідження. Для обробки та інтерпретації отриманих емпіричних даних та перевірки робочої гіпотези застосовано методи математичної статистики.

Сукупність підходів та методів реалізації поставлених завдань дають підстави стверджувати про обґрунтованість сформульованих наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи. Вірогідність отриманих результатів підтверджується чіткою побудовою методики, логічністю і послідовністю дослідження, використанням оптимального комплексу методів дослідження, достатнім масивом емпіричних даних та інтерпретацією результатів. Результати дослідження відображено в дев'яти публікаціях автора (сім одноосібних), з них п'ять відображають основні наукові результати, чотири – апробаційного характеру. Апробація положень дисертації виконана на шести конференціях з міжнародним та всеукраїнським статусом.

Найбільш суттєві результати дисертації.

Основні результати дисертаційної роботи, що виносяться на захист, сформульовані у положеннях висновків, серед яких слід відзначити найбільш суттєві.

Ключовим завданням дисертації було обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі, що власне й формує найбільш суттєві характеристики роботи з точки зору отримання нових наукових знань. Зокрема оригінальність дисертації та її наукова новизна визначається такими педагогічними умовами як усвідомлення значущості студентської молоді у формуванні національної ідентичності в закладах вищої педагогічної освіти, створення національно-патріотичного середовища щодо здійснення формування національної ідентичності студентської молоді; активізація національно-патріотичної діяльності студентської молоді у позааудиторній роботі.

Важливим результатом роботи є те, що В. В. Мартинюк розкрила та уточнила сутність ключових понять досліджуваного феномену, а саме: «ідентичність», «національна ідентичність», «національна ідентичність студентської молоді» та «позааудиторна робота» на основі аналізу яких запропоновано поняття формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі.

Заслуговують на увагу вперше визначені компоненти, критерії, показники та рівні формування національної ідентичності студентської молоді.

Розроблена авторська модель формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі та її апробація в освітньому процесі розширює міждисциплінарні можливості застосування методу моделювання в галузі педагогічних наук. Варто відзначити застосування наукового і системного підходів до побудови та практичної реалізації складових вказаної моделі, яка включає цільовий (мета, завдання); методологічний блок (підходи, принципи, функції); змістовий (педагогічні умови формування національної ідентичності студентської молоді у позааудиторній роботі); процесуальний (форми, методи, засоби); діагностично-результативний (компоненти, критерії, рівні, результати) блоки.

Вартим на увагу є розширення уявлень про завдання, що можуть виконувати різні методи та засоби навчання для досягнення освітніх цілей. Так, новаторськими педагогічними прийомами можна вважати запропоновані механізми та прийоми формування та розвитку національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній

роботі за реалізації відповідних педагогічних умов, що дозволили підвищити чисельність студентів з високим рівнем сформованості національної ідентичності.

Слід відзначити розуміння перспективних напрямів дослідження, зокрема проблематику формування національної ідентичності студентської молоді закладів вищої педагогічної освіти у процесі вивчення суспільно-гуманітарних та професійно-орієнтованих дисциплін, організації волонтерської діяльності та формування у викладачів професійного досвіду організації позааудиторної виховної роботи в закладах вищої педагогічної освіти.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертація на правах рукопису має раціональну структуру і складається з анотацій українською й англійською мовами (12 с.), вступу (8 с.), трьох розділів з висновками та списком використаних джерел до кожного розділу, загальних висновків (4 с.) та додатків (17 с.). Узагальнений список використаних джерел нараховує 221 найменування, з яких два – іноземною мовою.

Загальний обсяг дисертації 221 сторінки друкованого тексту, основний зміст викладено на 171 сторінках.

Аналіз структури та змісту дисертації засвідчує, що дисертаційне дослідження є цілісним, характеризується чіткістю викладення матеріалу та логічною послідовністю розгортання та опису дослідження, має узгоджені мету і завдання, у відповідності до яких обґрунтовано викладені основні результати та сформульовані висновки дослідження.

Перший розділ «Теоретичні основи формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти» (71 с.) має 4 підрозділи, у яких авторка аналізує процес формування національної ідентичності студентської молоді як педагогічна проблема у різних аспектах розгляду цієї наукової проблематики; розкрито нормативно-правове забезпечення формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої освіти; зхарактеризовано позааудиторну виховну роботу як засіб формування національної ідентичності студентської молоді.

Важливою складовою наведеної теоретичної розвідки є розгляд та уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження. Зокрема, здобувачкою на с. 63, 68, 69, 72 подані таблиці з узагальненням трактувань вченими понять: «ідентичність», «національна ідентичність», «формування національної ідентичності студентської молоді», «позааудиторна виховна робота» тощо.

Узагальнюючи матеріали першого розділу, дисертантка обґрунтовано вказує на актуальність представленого дослідження, розкриває складність порушеної наукової проблематики щодо вивчення різних її аспектів, широкої нормативно-правової бази реалізації концептуальних та програмних цілей, з'ясовує та уточнює сутність поняття «формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі» як цілеспрямованого процесу введення студентської молоді у систему цінностей демократичного суспільства через включення до пізнавальної, ціннісно-орієнтованої, науково-дослідницької, соціально-комунікативної позааудиторної роботи.

У *другому розділі* «Діагностика сформованості національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти» (39 с.), який структурований на два підрозділи, здобувачка визначає складові феномену національної ідентичності студентської молоді, зокрема такі компоненти: мотиваційно-ціннісний (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних, культурних цінностей, мотиви); когнітивний (патріотична свідомість, знання з історії культури нашого народу); емоційно-почуттєвий (повага до свого народу, відчуття духовного зв'язку з ним, почуття любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею); практичний (готовність діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх тощо).

Автором здійснено детальний аналіз наукових досліджень за тематикою дисертації та обґрунтовано основні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі (високий, середній, низький).

З метою діагностування рівня сформованості національної ідентичності студентської молоді закладів вищої педагогічної освіти було проведено констатувальний етап експерименту. Зауважимо, що дослідно-експериментальна робота з формування національної самосвідомості студентської молоді в позааудиторній роботі проводилася упродовж 2019–2022 років на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (факультет соціальної та психологічної освіти та історичний факультет), Університету Григорія Сковороди в Переяславі (факультет історичної і соціально-психологічної освіти та факультет педагогічної освіти, менеджменту та мистецтва), Педагогічного фахового коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка (навчально-науковий інститут

педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації та історичний факультет).

Результати констатувального дослідження, одержані за використання авторської анкети «Діагностика сформованості національної ідентичності студентської молоді» засвідчили, що у більшості студентів стан сформованості національної ідентичності перебуває на середньому рівні.

Разом з тим, отримано достатньо важливі емпіричні дані (70 % респондентів вільно володіють українською мовою та знають національно-державні свята; народні звичаї та традиції студентська молодь знає наполовину; близько 30-40 % студентів знають історію України та тільки 20–30 % студентської молоді знають законодавство України; 7-16 % не бажають жити в Україні; 17-29 % студентів не відчують гордості, коли звучить гімн України тощо), що актуалізують проблематику на з'ясування фундаментальних аспектів об'єкту дослідження.

У *третьому розділі* «Емпіричне дослідження процесу формування національної ідентичності студентської молоді у закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі» (68 с., три підрозділи) автор дисертації детально обґрунтовує та характеризує модель формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі; обґрунтовує та визначає педагогічні умови формування національної ідентичності студентської молоді, а також механізми їх реалізації; наводяться результати формувального етапу дисертаційного дослідження та їх інтерпретація. Результати формувального етапу експерименту засвідчили підвищення рівня сформованості національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі у межах до 21 %.

Цілком переконливою є сформульоване положення, що ефективність процесу формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти зростає, якщо увагу акцентувати на реалізації комплексного підходу у формуванні цілісної особистості студентської молоді, особливо при вихованні її у громадянському, державницькому, ідейному, політичному, правовому і моральному напрямках.

У додатках на с. 205-221 дисертантка наводить додаткову інформацію, що деталізує використаний методичний інструментарій дослідження та його апробацію: анкету для студентів «Діагностика сформованості національної ідентичності студентської молоді», анкету «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів (Б. Пашнєв)», тест «Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича», інструкцію «Референтометрія (за Щедріною Є.В.)»,

тест Додонова «Визначення емоційної спрямованості особистості», інформацію про Студентську соціально-психологічну службу факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, а також копії довідок про впровадження результатів дослідження у освітній процес.

Таким чином, дисертаційна робота В. В. Мартинюк за своїм змістом, структурою і оформленням є завершеним самостійним дослідженням, в якому вперше обґрунтовуються теоретичні основи формування, а також обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Дисертація В. В. Мартинюк висвітлює результати дослідження, яке демонструє отримання нових наукових знань за пріоритетним тематичним напрямом «Фундаментальні дослідження з актуальних проблем суспільних та гуманітарних наук» в частині узагальнення теоретичних основ формування національної ідентичності студентської молоді; обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі.

Практична значущість дисертаційного дослідження полягає у розробленні діагностичного інструментарію для визначення рівнів сформованості національної ідентичності студентської молоді; розробленні моделі та педагогічних умов формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі. Результати досліджень дозволять рекомендувати для практичного впровадження у освітньо-виховний процес ЗВО програму студентського клубу «Від пізнання культури рідного краю до національної ідентичності майбутніх учителів»; інноваційних форм і методів формування національної ідентичності студентської молоді.

Сформульовані теоретичні та практичні положення можуть бути реалізовані у діяльності структурних підрозділів ЗВО, відповідальних за провадження навчальної та виховної роботи, для забезпечення якості освітнього процесу науково-педагогічними та педагогічними працівниками ЗВО України. Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані для проведення виховної роботи зі студентами у позааудиторній роботі; укладання навчально-методичних посібників для науково-педагогічних працівників.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Не зважаючи на високу наукову, теоретичну і практичну значимість досліджень, є деякі зауваження щодо викладу матеріалу у дисертаційній роботі та окремі запитання, що потребують пояснення і відповіді здобувачки.

1) Якщо проаналізувати список літератури, то серед 221 найменувань лише 2 джерела іноземною мовою (словники). Проблема формування національної ідентичності та національно-патріотичного виховання – це регіональний напрям досліджень вчених пострадянського простору чи він простежується у першоджерелах наукової літератури вчених багатьох країн світу?

2) Яким чином було організовано емпіричні дослідження серед студентів упродовж 2020-2022 років в умовах епідеміологічних обмежень, дистанційного формату навчання та воєнного стану? Чому для експерименту було обрано здобувачів вищої освіти 3-4 курсів?

3) Цілком погоджуємося із представленим у підрозділі 1.2 «Нормативно-правове забезпечення формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти» аналізом нормативно-правової бази, яка є важливим чинником формування духовно інтелектуального потенціалу нації та соціокультурного простору України в цілому (с. 60). Водночас, зважаючи на результати констатувального етапу дослідження (низький рівень знань української мови, історії, сформованості національної ідентичності у студентської молоді), вбачається дискусійною позиція здобувачки щодо актуальності розробки та розширення нормативно-правової бази освітньої системи (с. 59). В червні 2022 року Верховною Радою України, вже на етапі фінальних розглядів дисертаційної роботи, було прийнято нову редакцію Закону України «Про основи національного спротиву», чого з об'єктивних причин у роботі не було зазначено. Зважаючи на це, цілком доцільним видається у подальших наукових розвідках дисертантки, можливо у межах роботи над дисертацією доктора наук, дослідити власне причинно-наслідкові зв'язки, які є в основі поточного стану сформованості національної ідентичності студентської молоді. Чому численні концепції, доктрини, програми, положення законів, накази, постанови тощо не працюють і, часто, не сприймаються сучасною молоддю? Чи можна відзначати пряму залежність між, наприклад, знанням історії чи державної мови, з бажанням захищати свою країну? Нині маємо зовсім протилежну фактологію. Вивчення саме таких фундаментальних закономірностей у перспективі могло б бути вагомим внеском у розв'язання цієї важливої проблематики.

4) У констатувальному та формувальному етапах дослідження студенти ранжували ознаки національної ідентичності студентської молоді (табл. 2.6, с. 118; табл. 3.1, с. 182). Чи не було б доцільним, щоб подібне ранжування зробили, наприклад, залучені експерти чи викладачі із розрахунком відповідних коефіцієнтів конкордації?

5) За опису методів реалізації обґрунтованих у роботі педагогічних умов (с. 176-181) бажано було б навести кількісні ознаки проведеної роботи: скільки проведено зустрічей, скільки і які заходи проведено, обсяг позааудиторного навантаження тощо.

6) Який зміст вкладає автор роботи у фразу (с. 181, 4 абзц.): «У контрольних групах формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти проходило традиційно»?

Не зважаючи на окремі запитання, побажання, зауваження у поданій науковій праці, дисертація справляє позитивне враження та виконання на високому рівні. Виявлені недоліки не зменшують наукової і практичної цінності проведеного дослідження, не є принциповими щодо сформульованих положень наукової новизни, актуальності та висновків, лише підтверджують складності у пошуках відповідей на поставлені завдання. Сподіваюся, що висловлені оцінки сприятимуть подальшому розвитку науковця. Загалом вважаю, що дисертантка, виконавши дисертаційну роботу, зробила помітний внесок у вирішенні актуальної проблематики в галузі освітніх, педагогічних наук.

Дотримання академічної доброчесності.

У дисертаційній праці Мартинюк Вікторії Валеріївни «Педагогічні умови формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі» не виявлено порушень академічної доброчесності, що підтверджується наданням достовірної інформації про результати власних досліджень, використанні методики досліджень та вказаних джерел інформації. У випадках використання ідей, тверджень, відомостей із зовнішніх джерел інформації, у дисертації завжди є відповідні звернення на джерела, що відповідає вимогам законодавства про авторське право та суміжні права.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК.

Дисертаційна робота «Педагогічні умови формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі» є цілісною, завершеною науковою працею,

виконаною здобувачкою самостійно з використанням адекватних методів наукового пошуку.

Робота характеризується єдністю змісту, містить нові науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати проведених досліджень, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувача в науку та достатньо повно оприлюднені у наукових працях. Апробація матеріалів дослідження є достатньою.

Дисертація відповідає спеціальності 011 – освітні, педагогічні науки та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року (зі змінами) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор **Вікторія Валеріївна Мартинюк** заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

Професор кафедри міжнародної та професійної мовної комунікації Воєнної академії імені Євгенія Березняка доктор педагогічних наук, професор

Леся ВІКТОРОВА

Підпис Лесі Вікторової засвідчую.

Заступник начальника Воєнної академії імені Євгенія Березняка – начальник служби по роботі з персоналом

Сергій БІБА